

BƏRZƏNDLİ VƏ BEYLƏQANLI ALİM VƏ MÜHƏDDİSLƏR

Rəşadət ƏHMƏDOV,

Ərdahan Universitetinin müəllimi,

ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru

AÇAR SÖZLƏR: *Beyləqan, Bərzənd, orta əsr Azərbaycan şəhərləri, mühəddis, alim.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Бейлаган, Барзанд, Средневековые азербайджанские города, инженер, учёный.*

KEY WORDS: *Beylagan, Barzand, Medieval Azerbaijani cities, engineer, scholar.*

Azərbaycanın İslamlaşması

Azərbaycan çox qədim və köklü tarixə malikdir. Qədim dövrlərdə Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqların Mesopotamiya ilə sıx iqtisadi, mədəni əlaqələrinin olması bu ərazilərdə mərkəzləşmiş dövlətin meydana gəlməsinə təkan vermişdir. E.ə. IX əsr-e.ə. VI əsrlərdə tarixi Azərbaycan ərazisində, indiki İranın şimal-qərbindəki Urmiya gölünün ətrafında qədim Manna dövləti mövcud olmuşdur.

Yazılı mənbələrdə göstərilənlərə əsasən paytaxtı İzirtu şəhəri olan Manna ilk mərkəzləşdirilmiş dövlət hesab edilir. Manna e.ə. III-II minilliklərdə bu regionda mövcud olmuş kuti, lullubi, turukki tayfalarının, digər tayfaların və tayfa ittifaqlarının bilavasitə varisi hesab olunur.

E.ə 605-ci ildə Midiya-Babil ittifaqının hücumları nəticəsində Assuriyanın varlığına son qoyulması ona müttəfiq olan Manna dövlətinin də süqutunu sürətləndirir. E.ə 590-cı ildə isə Manna dövləti süquta uğrayır. Müəyyən vaxt ərzində Azərbaycanın cənubu Midiyanın tərkibində olur. E.ə 550-ci ildə Midiya Əhəmənilər tərəfindən süquta uğradılır və bu ərazilər Əhəməni imperiyasının tərkibinə qatılır.

Makedoniyalı İsgəndərin e.ə 331-ci ildə Qavqamel zəfərindən sonra Əhəmənilərin varlığına son qoyulur. Bununla da, Azərbaycan ərazində yenidən Albaniya və Atropatena kimi mütəqil dövlətlər yaranır. Bəzi versiyalara görə, “Azərbaycan” sözünün ortaya çıxması da Atropatena dövlətinin banisi, əvvəllər bölgəyə idarəçi kimi təyin olunan Atropatın adı ilə bağlıdır. Bu dövlətə “Atropatın ölkəsi” mənasında Atropatena adı verilmişdir [1, c.I, s.93; 2, c.IV, s.317-322]. Zaman keçdikcə bu ad dəyişərək Azərbaycan olmuşdur [3, s.1; 4, s.15]. Başqa bir mülahizəyə əsasən, “Azərbaycan” sözü Nuh peyğəmbərin oğlu Samın oğlu Asudun oğlu Bəyurasafın oğlu Azərbaza dayanır [5, s.375]. Digər qaynaqda pəhləvicədə “od” mənasında istifadə edilən “Azər” və “Bəycan” sözlərindən meydana gəldiyi bildirilir [6, c.I, s.382].

Bizim eranın 227-ci ilində Parfiyanı süquta uğradan Sasanilər Atropatena (Cənubi Azərbaycan) ərazilərinə yiyələnir, 262-ci ildə isə Albaniyanı (Şimali Azərbaycan) işğal edir.

Sasanilərin əsas dini Zərdüştilik olmasını nəzərə alaraq deyə bilərik ki, imperiyanın mərkəzi qədim Atropatenanın əraziləri olub. Sonrakı əsrlərdə bu ərazilər Sasani-Bizans müharibələrinə və Xəzər yürüşlərinə şahid olmuşdur [2, c.IV, s.317-322; 7, s.56-60].

Ərəblərin Azərbaycana ilk yürüşləri Ömər ibn Xəttabın dövründə 642-ci ildə Nihavənd və Həmədan döyüşlərindən sonra başladı. 644-cü ildə Ərdəbil yaxınlığında baş verən döyüşdə ərəblərə məğlub olan Sasani mərzbanı İsfəndiyar ibn Fərruxzad sülh bağlamağa məcbur oldu. Bununla da Azərbaycanın bir hissəsi Ərəb Xilafətinin tərkibinə keçdi. Bu dövrdə Azərbaycanın şimalında daxili müstəqilliyini hələ də qoruyan Albaniya dövləti yaşayırdı. Ərəblərin Azərbaycana tam istilasını 705-ci ilə təsadüf edir.

Osman ibn Əffan və Əli ibn Əbu Talib dövrlərində İslam orduları, dolayısı ilə İslam dini bu bölgədə daha da güclənmişdir [1, s.95; 2, c.IV, s.317-322; 3, s.2; 4, s.34-39; 8, s.203; 9, s.25]. Həzrət Osman dövründə Muğirə ibn Şöbə əs-Səqafi bölgədəki İslam fəthlərinə rəhbərlik etmişdir [8, s.203; 10, s.81; 11, s.581]. Daha sonra Həzrət Əlinin Azərbaycan valisi Əşas ibn Qeys əl-Kindi Ərdəbildə bir came tikdirmişdir. Əməvilər dövründə Azərbaycan Qafqazdakı ordu fəaliyyətləri üçün mərkəz kimi istifadə edilmişdir. VIII əsrin II yarısından sonra Azərbaycan Ərəb xilafətinə qarşı üsyanlar başlamışdır. IX əsrin əvvəllərində Babəkin başçılığı ilə Azərbaycanda Xürrəmilər azadlıq hərəkatı daha da genişlənmişdir. Uzun müddət davam edən bu üsyanlar çətinliklə yatırılmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq, həmin dövrdə bölgədəki ticarət inkişaf etmiş və şəhərlər əhəmiyyətli ticarət mərkəzlərinə çevrilmişdir. Abbasi dövlətinin zəifləməsi nəticəsində Azərbaycanda sırayla Şirvanşahlar, Sacilər, Rəvvadilər, Salarilər, Şəddadilər kimi yerli xanədanlar qurulmuşdur [2, c.IV, 317-322; 8, s.203].

1. Bərzənd şəhəri

Günümüzdə mövcud olmayan Bərzənd şəhəri bir çox tarixi qaynaqlarda yer almışdır. Tipik orta əsr Azərbaycan şəhəri olan Bərzənd Tiflis və İrminiyyə bölgəsinə yaxın ərazidə yerləşmişdir. Müxtəlif səbəblərdən dağılmış şəhər bölgədəki müsəlman ordusunun komandiri Afşin tərəfindən bərpa olunaraq hərbi baza kimi istifadə edilmişdir. Məşhur tarixçi İstəxri Bərzənd ilə Ərdəbil arasındakı məsafənin 15 fərsəx olduğunu bildirmişdir. Əbu Səd isə buranın Azərbaycana aid bölgə olduğunu qeyd etmişdir [6, c.I, s.382; 11, s.581; 12, c.IX, s.50; 13, s.192; 14, s.121].

Bərzənd orta əsr Azərbaycanında Bərzə, Sərat, Şiz, Mərənd, Təbriz, Məyanic, Urmiyə, Huvəy, Səlmas və Vərsan kimi ən əhəmiyyətli yaşayış məntəqələrindən sayılmışdır [7, s.180]. Bərzənd şəhərindən Ərdəbilə piyada təxminən üç günə gedilirdi [10, s.79-80]. Bəzi qaynaqlarda Bərzəndin Tiflis ətrafında olduğu qeyd edilir [15, c.II, s.148]. Bu şəhər həm də öz dövrünün bölgədəki ən əhəmiyyətli keçid nöqtəsinin olduğu yerlərdən biri idi. Belə ki, qaynaqlarda yer alan məlumatlara görə Bəlhəbdən Bərzəndə 7 fərsəx, Bərzənddən Ərdəbilə 15 fərsəx məsafə vardı. Xuşdan Bərzəndə 8 fərsəx, Bərzənddən Sadərasba 2 fərsəx, Bəzzə 1 fərsəx, Balasacan çöllərinə və Vərsana 12 fərsəx idi [5, s.378; 7, s.211, 305, 324, 364; 8, s.321; 12, c.IX, s.12; 14, s.121; 16, c.II, s.249].

İstəxri öz əsərində bu barədə qeyd edir: "...Azərbaycana gəlincə, buranın ən böyük şəhəri Ərdəbildir... Ərdəbildən sonra böyüklük etibarilə Marağa gəlir. Qədimdən bəri darül-İmarə burada idi. Bağ-bağçaları və əkinləri çoxdur. Ətrafındakı qalasını İbn Əbis-Sac yıxdırmışdır. Marağadan sonra Urumiyə gəlir. Məyanic, Hunəc, Ucan, Huvəy, Səlmas, Mərənd, Təbriz, Bərzənd, Vərsan və Mukan (Muğan) isə böyüklük cəhətdən bir-birinə yaxın kiçik şəhərlərdir [13, s.181; 17, s.280-281].

Bərzənd şəhəri haqqında Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında qeyd olunur: "Azərbaycanda qədim şəhər, Ərdəbildən təqribən 85 km şimalda idi. Ərəb mənbələrinə görə, Muğan vilayətində olmuşdur. Bərzənddə toxuculuq, sənətkarlıq və ticarət inkişaf etmişdi. Xilafət dövründə mahal mərkəzi olmuşdur. Bərzəndin mühüm hərbi-strateji əhəmiyyəti var idi. Babək hərəkatı dövründə ərəb qoşunlarının komandanı Afşinin qərargahı Bərzənddə yerləşirdi (835-ci ildə). Babək əsir götürüldükdən sonra Bərzəndə gətirilmişdi. Bərzənd, ehtimal ki, monqol hücumları nəticəsində dağılmış, 14-cü əsrdə isə tamamilə tənəzzül etmişdir. Bərzənd hazırda İran Azərbaycanının Ərdəbil əyalətində kənddir" [18].

Bu coğrafiyanın təxminən eyni böyüklükdəki əhəmiyyətli mərkəzləri: Ərdəbil, Marağa, Urmiya, Məyanic, Hunəc, Ucan, Daharrakan, Huvəyyə, Səlmas, Mərənd, Təbriz, Bərzənd, Vərsan, Muğan, Cabərvan və Uşnudur. Bunlardan başqa, Əndərab, Gərnə, Ləsub, Yoqdan, Saburhast, İzdi, Kulsira, Ləşkələ, Əbərviz, Nəriz, Səlmas, Şiz, Azərcüsnəs, Səllək, Sindbaya, Bəzzə, Urum, Bəlvankərəc, Mərənd, Sərat, Dəskiyavər və Mayənhərəc kiçik yaşayış məntəqələrindəndir [10, 79-80; 13, s.182-192; 14, s.119-120; 16, c.II, s.333].

Məqdisi əsərində Azərbaycan bölgəsi və şəhərləri haqqında qısaca bu məlumatları verir: "Burası bolluq və bərəkətlidir. Muğan və Təbriz iqlimi İraq iqliminə oxşayan, ucuz qiymətlərin olduğu gözəl şəhərlərdəndir. Burada ticarət qazanlıdır. Ləzzətli meyvələr vardır. Xalqı sünni məzhəbinə mənsubdur. Azərbaycanın paytaxtı Ərdəbil həm də bölgənin ən sıx əhalisinin olduğu yerdir. Ölkə başdan başa kənd və zəmilərlə doludur. Yetmiş müxtəlif dilin danışıldığı Ərdəbildə əkinçilik məhsulları növbənövdür... Azərbaycanın digər şəhərləri isə Rəsbə, Təbriz, Cabirvan, Hunəc, Məyanic, Bərva, Muğan və Bərzənddir. Təbriz, çox möhkəm bir şəhər olub hər tərəfi meşəliklərlə əhatəlidir. Axar suları şəhərin içindən keçir. Meyvə-tərəvəz boldur, qiymətlər ucuzdur. Cümə məscidi şəhərin ortasındadır... Muğan, iki çayın arasında yer alır. Şəhərin ətrafı bağ-bağçalarla əhatəlidir. Bərzənd isə kiçik şəhərdir. Ermənilərin bazarı buradadır [5, s.378].

Hududul-Ələmdə Azərbaycanın bu kiçik şəhərlərinə dair verilən məlumatlara görə, Bərzənddə əkinçiliklə yanaşı, toxuculuq məhsulları da istehsal edilməkdə idi [19, s.165].

2. Bərzəndli alim və mühəddislər

Bərzənd orta əsrlərdə İslam coğrafiyasında, o cümlədən Azərbaycanda strateji baxımından mühüm şəhər olmaqla yanaşı, bir çox məşhur İslam aliminin doğulub, boya-başa çatdığı, uğradığı, fəaliyyət göstərdiyi şəhər və ya bölgənin elm mərkəzlərindən olmuşdur. Bu bölgəyə nisbət edilən Əbu Mənsur Saleh ibn Bədil ibn Əli əl-Bərzəndi sonralar dövrünün məşhur elm mərkəzlərindən olan Bağdada köçmüş və 1099-cu (h. 493) ilin Şaban ayında burada vəfat

etmişdir [6, c.I, s.382; 15, c.II, s.158]. Alim atası ilə yanaşı, Əbül-Qənaim Əbdüssəməd ibn Əli ibn əl-Məmun və Əbu Mənsur Bəkr ibn Heydər kimi alimlərdən dərs almış, Əbül-Qasım ər-Ruvəydaştı əl-İsfəhani kimi alimlər isə ondan hədis rəvayət etmişlər [6, c.I, s.382; 15, c.II, s.158; 20, c.I, s.251].

Bu bölgədən olduğu ehtimal edilən digər alim isə Əbül-Qasım Bədil ibn Əli ibn Bədil əl-Bərzəndidir. Fiqh sahəsində məşhur olan alimin “saduq” kimi tanındığı bildirilir. Əbu Bəkr əl-Hərəvidən dərs almışdır. 1082-ci (h. 475) ildə Bağdadda vəfat etmişdir [6, c.I, s.382]. Digər bir alim isə İbn Hüseyn əl-Bərzəndi ət-Tiflisidir. Bu alim haqqında az məlumat vardır.

Bərzəndə aid edilən digər alim Əbu Məhəmməd əl-Bərzəndi əş-Şafiidir. O, Bağdada köçərək elmi fəaliyyətini burada davam etdirmişdir. Fiqh sahəsində məşhur olduğu bildirilir. Əbüt-Tayyib Tahir ibn Abdulla ət-Təbəri kimi alimlərdən dərs almışdır. İsmail ibn əs-Səmərqəndi və Əbül-İzz ibn Kadiş kimi bir çox tələbə yetişdirmişdir. 1082-ci (h. 475) ildə vəfat etmişdir [21, c.XXXII, s.135; 22, c.IV, s.297; 23, c.X, s.62].

Əbdürrəhman Səid əl-Bərzəndi Əbül-Həsən Səhl ibn Sakr əl-Xəllati kimi alimlərdən hədis rəvayət etmişdir [24, c.II, s.249]. Hər hansı əsərinin olması ilə bağlı məlumat yoxdur.

Bu bölgədən olduğu ehtimal edilən digər alim Əbu Əli əl-Həsən ibn Əbül-Həsən əl-Bərzəndidir. Mühəddis kimliyi ilə önə çıxan bu alim Təbərstan bölgəsinin Amul şəhərində Əbdürrəhman ibn Qureyş əl-Hərəvi kimi alimlərdən dərs almışdır. Əbu Əhməd Abdulla ibn Ədiy əl-Curcani, Cəfər ibn Əbu Osman və Əbu Əli əl-Həsən ibn Süleyman əl-Antaki kimi tələbələr yetişdirmişdir [15, c.II, s.159; 25, c.I, s.199; 26, c.I, s.252; 27, c.I, s.152; 28, c.I, s.473].

Bərzəndin məşhur alimlərdən biri də Əbül-Qasım Mahmud ibn Yusif əl-Bərzəndidir. Təxminən 1155-ci (h. 550) ildə vəfat etdiyi bildirilən alim dövrünün ən məşhur elm mərkəzlərindən olan Bağdada gələrək burada elmi fəaliyyətini davam etmişdir. Bağdadda ikən Şeyx Əbu İshaq əş-Şirazidən hədis və fiqh dərsləri almış, Əbu Yala ibn əl-Fərra, Əbül-Hüseyn ibn Məhəmməd ibn Əli əl-Muhtədi, əl-Həsən ibn Əli əl-Cövhəri, Məhəmməd ibn əl-Hüseyn ibn Xələf əl-Bağdadi, Əbül-Qənaim Əbdüssəməd ibn Əli ibn əl-Məmun kimi bir çox alimdən müxtəlif sahələrdə dərs almışdır [15, c.II, s.158; 22, c.VII, s.294; 29, c.I, s.88]. Bağdadda elmi cəhətdən özünü yetişdirdikdən sonra ölkəsinə qayıdan Bərzəndi bir müddət Tiflis qazısı olmuş, ondan Əbu Bəkr ət-Tayyib ibn Məhəmməd əl-Qədairi kimi alimlər dərs almışdır. Bərzəndinin, Bağdadlı şeyx və müəllimləri haqqında “Fəvaid” adlı əsər yazdığı qeyd edilir [30, c.I, s.369]. Başqa bir əsərinin olub olmadığı haqqında məlumat yoxdur.

3. Beyləqan şəhəri

Beyləqan şəhəri Azərbaycan Respublikasının cənub-qərbində yerləşir. Bu şəhər orta əsrlərdə bölgədəki əhəmiyyətli ticarət və elm mərkəzlərindən olmuşdur. Beyləqanın Arran bölgəsində olduğu və bu bölgədəki Səysəban şəhərinə təxminən dördgünlük məsafədə yerləşdiyini bildirilir [6, c.III, s.297]. Beyləqana məsafə olaraq yaxın şəhərlərdən biri Kərkər idi. Bu şəhər də Arran bölgəsində idi [6, c.IV, s.452]. Eyni dövrdə Arran bölgəsində Tiflis və Bərzə kimi böyük şəhərlərlə yanaşı, Vərsan, Bərdic, Bərzənc, Şamaxı, Şirvan, Abxaz, Şabran, Şəki, Cənə

(Gəncə) və Şəmkir kimi kiçik şəhərlər də vardı [13, s.187]. Bərzədən Yunan bölgəsinə yeddi fərsəx, buradan da Beyləqana yeddi fərsəx, Beyləqandan Vərsana isə eyni məsafə vardı [13, s.192].

Həməvi Beyləqan haqqında belə məlumat verir: “Bu şəhər Dəmirqapı adı ilə tanınan Dərbəndə yaxın məsafədə olub, Şirvana yaxın İrminiyyə torpaqlarından sayılır. Deyilənə görə, bu şəhəri ilk kəşf edən şəxs İrminiyyə kralı Qubadülmülkdür. Bu şəhərin əsasını qoyan şəxs isə Beyləqan ibn İrməni ibn ibn Lanti ibn Yunan olduğu deyilmişdir. Əhməd ibn Yəhya ibn Cabirin bildirdiyinə görə, Osman ibn Əffan dövründə Səlmən ibn Rəbia Arran bölgəsinə ordu yeridərək bölgəni qan tökmədən fəth etmiş, burdakı insanlarla cizyə və xərac ödəmələri müqabilində andlaşma imzalamışdır. Buranı fəth etdikdən sonra Bərzəyə hücum etmişdir. 1220-ci (h. 617) ildə Monqollar bölgəyə gəlincə buradakı əhəlinin əksəriyyətini qətlə yetirmiş, şəhərləri yandıraraq yerlə-yeksan etmişlər. Onlar bölgəni tərk edincə daha əvvəl qaçıb canlarını qurtaranlar öz evlərinə qayıda bilmişdilər” [6, c.I, s.533; 15, c.II, s.407; 31, c.II, s.127]. İbnül-Əsir Monqolların bölgəni işğal etməsinə dair mühüm məlumatlar verir. Belə ki, Monqollar cənubdan bölgəyə gəldiklərində Beyləqanı mühasirəyə almış, daha sonra işğal edərək uşaq, qoca, qadın demədən hamısını qılıncdan keçirmişlər. Monqollar Beyləqanı ələ keçirib, əhalisini qətlə yetirdikdən sonra Kufcaq (ehtimal ki, Qırçaq) bölgəsinə də işğal etmiş, buradakı əsirləri Beyləqana yerləşdirmişdilər [32, c.X, s.352, 370, 375; 33, c.XIII, s.106]. Hündür qala divarları ilə əhatələnmiş şəhər Monqollar tərəfindən mühasirəyə alınmış, şəhərin ətrafında daş olmadığı üçün ətrafdakı meşələrdən kötüklər kəsilərək mancanaqlarla atılmış, nəhayət şəhər işğal edilmişdi [34, s.513].

4. Beyləqanlı alim və mühəddislər

Beyləqan bir çox elm adamı və mühəddis yetişdirmişdir. Bunlardan biri Əbül-Məali Əbdülməlik ibn Əhməd ibn Əbdülməlik ibn Əbdakan əl-Beyləqanıdır. O, hədis öyrənmək üçün Xorasan (Nişapur) və İraqa getmiş, Bağdadda Əbu Cəfər ibn əl-Məsləm kimi alimlərdən hədis dərsləri almışdır. Cürcanda Əbu Təmim Kamil ibn İbrahim əl-Həndəki kimi alimlərdən dərslər alan Beyləqanı Heratda Əbu Əta Əbdürrəhman ibn Məhəmməd ibn Əbdürrəhman əl-Əzdi, Nişapurda Əbu Bəkr Məhəmməd ibn Yəhya ibn İbrahim əl-Müzəkki kimi bir çox alimdən elm öyrənmişdir. Cürcanda bir müddət hədis dərsləri vermişdir. Gözəl xəttə və düzgün danışığa malik olan mühəddis elmlərə yiyələndikdən sonra Beyləqana qayıtmış və 1102-ci (h. 496) ildən sonra orada vəfat etmişdir [6, c.I, s.533; 15, c.II, s.407; 35, c.XXV, s.98].

Beyləqana nisbət edilən başqa bir alim Əbül-Fəzl əl-Beyləqanıdır. Tam adı Hibətullah ibn Əbül-Qasım ibn Hibətullah ibn Yaqubdur. Şafei alimlərindən olan Əbül-Fəzl fəqih kimi tanınırdı. Təəssüf ki, 1208-ci (h. 605) ildə Bağdada getdiyi bildirilən alim haqqında ətraflı məlumat yoxdur [23, c.XXVII, s.184].

Daha bir beyləqanlı mütəfəkkir Mucir (Muciruddin) əl-Beyləqanıdır. Fəzilətli şəxs və şair kimi tanınan əl-Beyləqanı gənc yaşlarında Şirvana gedərək Xaqani Şirvaninin yanında yetişmişdir. Daha sonra iki dəfə İsfahana səyahət etmiş, buradakı şair və alimlərlə ixtilafa

düşmüşdür. Şeirlərində Mucir (Muciruddin) ləqəbini istifadə etmişdir. Hədis, tarix, astronomiya, riyaziyyat və fəlsəfə kimi elmlərdə bilgi sahibi olan alim təxminən 1190-cı (h. 586) ildə vəfat etmişdir [34, s. 513; 36, c.XXXI, s.452-453].

Beyləqana nisbət edilən alimlərdən olan Əbu Əhməd Zəki əl-Həsən əl-Beyləqaninin 1190-cı (h. 582) ildə doğulduğu bildirilir. Şafei məzhəbinə bağlı fiqh və kəlam sahələrində məşhur olan alim kəlam elmini Fəxrəddin Razidən mənimsəmişdir. Fiqh elminə isə İbnül-Xətib kimi tanınan Əbu Abdulla Məhəmməd ibn Ömər vasitəsilə yiyələnmişdir. Eyni zamanda, Əbül-Həsən Müəyyid ibn Məhəmməd Tusidən “Səhihi-Müslim” və “Muvatta” kimi əsərlərdən hədis öyrənmişdir. 1238-ci (h. 636) ildə ticarət məqsədilə Dəməşqə gəlmiş, burada Tacəddin Əbül-Həsən ibn Əbu Cəfər əl-Kurtubidən oxuduğu hədisləri nəql etmişdir. Nəcib əs-Səffar və Cəmal ibn əs-Sabuni kimi tələbələr yetişdirmişdir. Uzun ömür yaşamış, ticarətdən çoxlu qazanc əldə etmişdir. Bir müddət İsgəndəriyyədə yaşamış, sonra Yəmənə getmiş, burada məşhurlaşmışdır. Yəməndə ikən Nurəddin Əli ibn Cabir əl-Haşimi əl-Yəməni əş-Şafei və Şihabuddin Əhməd ibn Məhəmməd əl-İsirdi kimi mühəddislər yetişdirmişdir. Ədəndə vəfat etmişdir. Tələbələrindən İbn Cabir onun elmdə, təqvada və zühddə dövrünün ən öndə gələnlərindən olduğunu bildirmişdir [21, L, 224; 37, c.II, s.497; 38, c.V, s.614/ c.VIII, s.123].

Beyləqani nisbəli məşhur alimlərdən biri hicri VI əsr və VII əsrin əvvəllərində yaşamış Əbül-Fəzl Xodazaz ibn Əbül-Qasım ibn Xodazaz ibn Yaqub ibn Məhəmməd əl-Beyləqanidir. Bir müddət Beyləqan qazısı vəzifəsində çalışmışdır. Dəfələrlə Ərbilə getmişdir. 1209-cu (h. 606) ildə həccə gedərkən vəfat etmişdir. Dövrünün məşhur mühəddislərindən sayılmış, hədis nəql etmiş, özündən də hədis nəql olunmuşdur [31, I, 100].

Mənbələrdə fiqh sahəsində tanınan Əfifüddin Əbu Yəhya Müəmmər ibn Abdulla ibn Bərəkə əl-Beyləqani, VII əsrdə yaşamış və sadəcə Beyləqanda deyil, bütün Arran bölgəsində məşhur olan Amidüddin Əbül-Fərəc Məsud ibn Əhməd ibn Mahmud əl-Beyləqani, mühəddis kimliyi ilə yanaşı, sufi və şair xüsusiyyətləri ilə də bilinən Muinuddin Əbu Əli Eyyub ibn Əhməd ibn əl-Əziz əl-Beyləqani əs-Sufi kimi bölgə alimlərindən də bəhs edilməkdədir. Təəssüf ki, bu alimlərlə əlaqəli ətraflı məlumatlara sahib deyilik.

Nəticə

Orta əsrlər İslam dünyasının Bərzə, Bərdic, Bakı, Sərat, Məyanəc, Təbriz, Ərdəbil və Tiflis kimi əhəmiyyətli ticarət, mədəniyyət və elm mərkəzləri olmuşdur. Bərzənd və Beyləqan haqqında da qaynaqlarda bəzi məlumatlar vardır. İlk dövrlərdə əhəmiyyətli mövqeyə sahib olan, sonradan önəmini itirən Bərzənd günümüzdə mövcud deyildir. Buna baxmayaraq, bu şəhərin harada yerləşdiyi qaynaqların verdiyi məlumatlar işığında təyin oluna bilər. Beyləqan isə bu gün Azərbaycan Respublikasının cənubunda inzibati rayon mərkəzidir. Qaynaqlarda bu bölgələrdən olan alimlər və mühəddislər barəsində keçən məlumatlara əsasən deyə bilərik ki, hər iki şəhər dövrün elm mərkəzlərindən olmuş, müsəlman aləminə çoxsaylı alimlər bəxş etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Zeki Velidi Toqan. "Azerbaycan" / İslam Ansiklopedisi. 1979.
2. Ziya Musa Buniyatov. "Azerbaycan" / Diyanet İslam Ansiklopedisi. 1991.
3. Okan Yeşilot. Ateş Çemberinde Azerbaycan. İstanbul: Yeditepe, 2010.
4. Arif Yunusov. Azərbaycanda İslam. Bakı: Zaman, 2004.
5. Əbu Abdulla əl-Məqdisi. Əhsənüt-təqasim fi mərifətil-əqalim. Qahirə: Məktəbətü Mədbuli, 1991.
6. Yaqut əl-Həməvi. Mucəmul-buldan. Beyrut: Daru Sadır, 1995.
7. Ziya Bünyadov. Azərbaycan VII-IX əsrlərdə. Bakı: Şərq-Qərb, 2007.
8. İbn Davud əl-Bəlazuri. Futuhul-buldan. Beyrut: Daru və Məktəbətü Hilal, 1988.
9. Ali İpek. İlk İslami Dönemde Azerbaycan (Siyaset, Kültür və Medeniyet). İstanbul: 2016.
10. Əhməd ibn İshaq əl-Yaqubi. əl-Buldan. Beyrut: Darul-Kutubil-İlmiyyə, 2002.
11. Əbu Abdulla İbnül-Fəqih. əl-Buldan (nəşr. Yusif əl-Hadi). Beyrut: Aləmul-Kutub, 1992.
12. Əbu Cəfər ət-Təbəri. Tarixut-Təbəri. Beyrut: Darut-Turas, 1967.
13. Əbu İshaq əl-İstəxri. əl-Məsəlik vəl-məmalik. Beyrut: Daru Sadır, 2004.
14. İbn Xurdazbih. əl-Məsəlik vəl-məmalik. Daru Sadır, 1889.
15. Əbdülkərim əs-Səmani. əl-Ənsab (nəşr. Əbdürrəhman ibn Yəhya əl-Müəllimi əl-Yəməni). Heydərabad: Məclisu Dairətil-Məarifil-Osmaniyyə, 1962.
16. İbn Havqal. Surətul-arz. Beyrut: Daru Sadır, 1938.
17. Yusuf Ziya Yörükən. Ortaçağ İslam Coğrafiyacılarından Seçmələr. İstanbul: Ötükən Nəşriyat, 2013.
18. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, II cild. Bakı: 1978.
19. Hududul-ələm minəl-məşriqi iləl-məğrib (nəşr. Seyyid Yusif əl-Hadi). 2002.
20. İbnu Nukta əl-Hənbəli. İkmalül-ikmal (nəşr. Əbdülqəyyum). Məkkə: Camiətu Ummul-Kura, 1989.
21. Şəmsəddin əz-Zəhəbi. Tarixül-İslam və vəfayatil-məşahiri vəl-alam (nəşr. Əmr Əbdüssəlam ət-Tədmuri). Beyrut: Darul-Kitabil-Ərəbi, 1993.
22. Tacəddin əs-Subki. Tabakatuş-şafiiyyətil-kubra (nəşr. Mahmud Məhəmməd ət-Tahhan-Əbdülfəttah Məhəmməd əl-Hilv). Hicr lit-Tibaati vən-Nəşr vət-Tavzi, 1992.
23. Salahəddin əs-Safədi. əl-Vafi bil-vəfayat (nəşr. Əhməd əl-Arnaut-Turki Mustafa). Beyrut: Daru İhyait-Turas, 2000.
24. Əbu Nuaym əl-İsfəhani. Tarixu İsfəhan (nəşr. Seyyid Kusrəvi Həsən). Beyrut: Darul-Kutubil-İlmiyyə, 1990.
25. Əbül-Qasım əl-Hüzəli. əl-Kamil fil-qirətil-ərbainiz-zaidəti aleyha (nəşr. Camal ibn Seyyid ibn Rufai əş-Şayib). Müəssəsətu Səma lit-Tavzi vən-Nəşr, 2007.
26. Xətib əl-Bağdadi. əl-Cami li əxlaqir-ravi və adabis-sami (nəşr. Mahmud ət-Tahhan). Riyad: Məktəbətul-Məarif, t.y.
27. Əbdülkərim əs-Səmani. Ədəbül-impla vəl-istimla (nəşr. Maks Veysfayler). Beyrut: Darul-Kutubil-İlmiyyə, 1981.

28. Əbül-Qasım əl-Cürçani. Tarixu Cürcan (nəşr. Məhəmməd Əbdülmuid Xan). Beyrut: Aləmul-Kutub, 1987.
29. Sədrəddin Əbu Tahir əs-Sələfi. əl-Məcəlisul-xəmsə (nəşr. Əbu Ubəydə Məşhur ibn Həsən Al Səlman). Riyad: Darus-Samii, 1994.
30. Əbül-Qasım əl-Məhrəvani. əl-Məhrəvaniyyat-əl-fəvaidül-müntahabəs-sihahə vəl-ğəraib (nəşr. Suud ibn Uid ibn Umeyr ibn Amir əl-Curbui). Mədinə: əl-Camiətul-İslamiyyə, 2002.
31. İbnül-Müstəvfə. Tarixu Ərbil (nəşr. Sami ibn Seyyid Hammas əs-Sakkar). Bağdad: Darur-Rəşid lin-Nəşr.
32. İbnül-Əsir. əl-Kamil fit-tarix (Ömər Əbdüssəlam Tədmuri). Beyrut: Darul-Kitabil-Ərəbi, 1997.
33. İbn Kəsir. əl-Bidayə və-n-nihayə (nəşr. Əli Şiri). Daru İhyait-Turasil-Ərəbi, 1988.
34. İbn Mahmud əl-Qəzvini. Asarul-bilad və əxbarul-ibad. Beyrut: Daru Sadır, t.y.
35. Murtəza əz-Zəbidi. Tacul-arus və cəvahirül-kamus (nəşr. Heyət). Darul-Hidayə, t.y.
36. Rıza Kurtuluş. "Muciruddin-i Beylekani" / Diyanet İslam Ansiklopedisi. İstanbul: 2006.
37. İbn Həcər əl-Əsqalani. Təbsirul-müntəbih bitahriril-müşəbih (nəşr. Məhəmməd Əli ən-Nəccar). Beyrut: Məktəbətul-İlmiyyə, t.y.
38. İbnül-İmad əl-Akri. Şəzəratuz-zəhəb fi əxbar min zəhəb (nəşr. Mahmud əl-Arnaut). Beyrut: Daru İbn Kəsir, 1986.

Рашадат Ахмедов

УЧЕННЫЕ И ИНЖЕНЕРЫ ИЗ БАРЗАНДА И БЕЙЛАГАНА

РЕЗЮМЕ

В период быстрого распространения ислама Азербайджан был известен не только своей историей и культурой, но и своими научными центрами. После распространения ислама в регионе появилось много важных научных центров, таких как Барза (Барда), Барджи, Барзанд, Бейлаган, Баку, Майанай, Тебриз, Сарат, Ардебиль и Тбилиси. Среди них особое значение имели Барзанд и Бейлаган. Потому что оба города были расположены на контрольно-пропускном пункте Арран (Северный Азербайджан) и были известны как научный центр.

Цель этой статьи представить информацию о некоторых ученых и инженерах из Барзанда и Бейлагана, которые подготовили много ценных ученых в Средние века.

Rashadat Ahmadov

SCHOLARS AND ENGINEERS FROM BARZAND AND BEYLAGAN

ABSTRACT

During the rapid spread of Islam, Azerbaijan was known not only for its history and culture, but also for its scientific centers. Following the spread of Islam, there were many important scientific centers in the region, such as Barza (Barda), Bardij, Barzand, Beylagan, Baku, Mayanaj, Tabriz, Sarat, Ardabil and Tbilisi. Among them, Barzand and Beylagan were of special importance. Because both cities were located at the Arran (Northern Azerbaijan) checkpoint and were known as a science center.

The purpose of this article is to introduce information about some scholars and engineers from Barzand and Beylagan which prepared many valuable scholars in the Middle Ages.